

АЛЕКСАНДРА С. КОСТИЋ ТМУШИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКУ КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ПОХВАЛА У СТРУКТУРИ ЖИТИЈА ЈЕРОМОНАХА ДОМЕНТИЈАНА

САЖЕТАК. У старој српској књижевности разликујемо три врсте жанрова: прозни, поетски и прелазни. Похвала спада у прелазне жанрове; у њеној структури су садржани и прозни и поетски елементи. Као књижевни жанр, похвала је веома развијена у литерарном стваралаштву готово свих српских средњовековних писаца. У овом раду су приказане похвале у житијном опусу јеромонаха Доментијана. У оба своја дела, *Житије Светог Саве* и *Житије Светог Симеона*, Доментијан је у најбољој мери унео похвалу и веома је добро развио.

Циљ овог рада је да прикаже како је и на који начин, у коликој мери, похвала, као поджанр уткана у структуру већег књижевног прозног текста. Поред основног циља, задатак је и да се свака идентификована похвала анализира и тумачи, како би се на што бољи начин приказала њена функција у делу јеромонаха Доментијана.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: поетски елементи, жанрови, похвала, житије, Доментијан.

¹ aleksandra.skt@gmail.com

Рад је примљен 6. априла 2016, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 22. августа 2016.

У овом раду, како сам наслов каже, говори се о похвали, која је уткана у структуру прозног књижевног опуса једног од највећих српских књижевника средњег века, јеромонаха Доментијана. Доментијаново дело су истраживали и о њему писали многи историчари књижевности, књижевни критичари и медијевалисти. Посебне осврте су дали Ђорђе Трифуновић, Милан Кашанин, Димитрије Богдановић, Љиљана Јухас Георгиевска, Драгиша Бојовић и други, чија ћемо мишљења и тврдње изнети у наставку рада. Превасходни циљ рада је да се прикаже како је Доментијан градио своје прозно дело уз помоћ поетских елемената, пре свега похвале.

Рад се, према природи проблема састоји из краћег, теоријског дела, у коме је описана похвала као књижевни жанр и поджанр, и обимнијег, аналитичког дела, који приказује све похвале и похвална слова у прозном стварању јеромонаха Доментијана. Покушано је да се на што бољи начин објасне и протумаче похвале и да се прикаже њихова функција. Будући да је предмет истраживања захтеван, с једне стране, а с друге, веома инспиративан, неопходно је било да се користи више метода, а пре свега методи анализе, синтезе и закључивања.

Похвала припада прелазном жанру, тј. она у својој структури има и поетске и прозне елементе. Чувени ретор из III века, Менандар, разликовао је две врсте похвале: похвалу изговорену приликом недавне нечије смрти и похвалу која не прихвата слике жалости и мотиве утехе. Он је дао јасну структуру похвале и она треба да садржи на почетку увод, а на крају епилог. Сама идеја треба да се развија у заносу са средствима која су пажљиво бирана. Слика с „морем без граница чини добар ефекат. [...] После увода следи сама похвала, за коју Менандар предвиђа композициону схему” (Трифуновић, 1990, стр. 274). Схемом се предвиђа да се говори о земљи и народу из кога долази јунак, о породици, рођењу, о природи, васпитању, детињству, о бављењу у животу, о његовим делима, самој судбини и на крају се дају поређења. Писци су задужени да својом вештином остваре ставове композиционе схеме, као и да створе јединство у општим местима.

Како ће се остварити композициона схема, зависи, пре свега, од саме природе живота светитеља, као и о грађи коју поседује писац. У *Похвали свейоми Ђорђу Кайадокијском*, на пример, „Андреја Критски (око 660–740) нарочито разрађује дела овог мученика, те их као посебна мучења износи редом” (1990, стр. 274). Након Менандра, похвала добија своје законитости, које је, најве-

роватније, увео Василије Велики својом похвалом *Похвално слово свештом Гордију*. Када се прати историјски ток, похвала се јавља упоредо са мартирејем. На почетку настанка похвала, оне су казиване једном у години у храмовима који су били везани за сам спомен мученика. Појавом похвале

„јасно се искристалисао задатак писца: мартиреј је будио религијско осећање својом животном истином, а похвала својом дирљивошћу” (1990, стр. 275).

У старој српској књижевности, похвала постоји и као самостални жанр, и као поджанр када је уткана у структуру другог жанра, пре свега житија. Похвале су писали скоро сви писци старе српске књижевности. Писци житија у своја дела уграђују похвале, некада краће, а некада дуже, тако да неке од њих могу и самостално да стоје. Наиме, Свети Сава у *Житију свештої Симеона*, након описивања растајања Стефана Немање од престола, саставља краћу похвалу. Поред ове, Свети Сава има још једну похвалу. Код Стефана Првовенчаног имамо две похвале. Једна је краћа и односи се на хваљење крста, док је друга дужа и заузима целу главу *Житија свештої Симеона*. Исто тако, код Доментијана налазимо веома развијене похвале, док Теодосије похвали светом Петру Коришком даје и назив. Код Данила Другог имамо више краћих похвала. Поред наведених писаца, и још велики број писаца старе српске књижевности у својим житијима уграђују похвале. У наставку рада, похвале ће бити идентификоване и појашњене у Доментијановом књижевном делу.

Доментијан је, својим житијима *Живойи Свештої Саве* и *Живойи свештої Симеона*, српској књижевности дао права дела хагиографске литературе. *Живойи Свештої Саве* је најобимније дело у нашој старој књижевности. Оно обухвата комплетан живот Св. Саве, од рођења до смрти, као и пренос његових моштију у Србију. Композиција Доментијанових дела је веома сложена и захтевна за истраживаче. У Доментијановим делима се „без прелазака смењују реалистичка прозна казивања са суптилном поезијом, израженом највише у молитвама, које су унутрашњи монолози, или са богатом и разгранатом реториком похвала, писања и личних обраћања” (Маринковић, 1998, стр. 252).

Иако је Доментијан писао само прозна дела, у тим делима се огледа и веома развијена поезија. Похвала „у Доментијановом животопису има врло важну улогу. Досадашњи проучаваоци запазили су да се готово свака приповедна целина окончава по-

хвалним местом или похвалом” (Јухас-Георгиевска, 2004, стр. 20). У примени реторских и песничких елемената, Доментијан је неприкосновен у старој српској књижевности. Доментијаново књижевно дело је богато и библијским цитатима, који су изванредно укомпоновани у целину. Поред библијских цитата, у делу је видно присуство и псалама, поређења са библијским личностима. Димитрије Богдановић за структуру Доментијановог дела примећује:

„сложена, али веома симетрична стилска структура житијног текста у Доментијана, међутим, не поништава лирске елементе, изражене симболима и метафорским сликама. Казивање тече у одређеном ритму, нарација прелази у размишљање које води усхићеној контемплацији и виђењу духовне суштине збивања” (Богдановић, 1991, стр. 158).

Похвала је за Доментијана један вид изражавања мисли и идеја. У његовим делима, похвале проналазимо на више места. По негде су то краћа похвална слова, а има и три велике, класичне похвале са свим елементима који одликују овај жанр.² Приповедачки или наративни део текста се код Доментијана завршава похвалом.

„Похвала је размишљање писца и његова оцена неког догађаја или јунаковог дела. Похвалом се испричано искуство са нивоа појединачног факта уздиже на ниво општости, а онда и на ниво вишег општег, на ниво апстрактног. Доментијанове похвале јесу врхунски домет српске реторике средњег века и најзначајнији чиниоци филозофског и поетског доживљаја Доментијановог јунака, сублимација целокупне Савине појаве” (Маринковић, 1993, стр. 23).

Као што је већ примећено, веома често се у похвалама виде поређења са библијским личностима, присутни су библијски цитати, псалми. У овом жанру, или поетском елементу, Доментијан је показао свој реторички, уметнички говор. Дар Доментијанове поетике је остварен у симболима.

„Зна наш песник стварним појавама да да симболе апстрактне и чувства да одене у вечне симболе. Тражењем моћи симбола До-

² У овом раду, нећемо се бавити питањима колико је Доментијан преузимао грађу из других дела. Разлог је тај што би то било сувишно, удаљили бисмо се од теме и ушли бисмо у проблем историје текста. Проблемом историје текста бавила се Љиљана Јухас-Георгиевска у књизи *Живой Свейшой Саве од Доментијана* (Георгиевска-Јухас, 2003).

ментијан је обогатио српску поезију. Песник је склон симболици у сваком стваралачком терену” (Трифуновић, 1965, стр. 359).

Док је Доментијан тражио симболе, није гледао у природу, већ је симболе проналазио у теологији и књижевности. Дакле, Доментијан је, пре свега, због својих симбола, песник светлости. Та велика и божанска светлост, огледа се у његовим поетским елементима који су испреплетани у жанр житија.

Већ на почетку *Живоша Св. Саве*, у другој глави, наилазимо на похвалу. У овом делу, где се налази краћа похвала, Доментијан нам говори о рођењу Растка Немањића. Рођењу Растковом, према Доментијану, обрадовали су се многи, а посебно његови родитељи. Био је васпитаван по Божјим заповестима, тако да је послужио као пример у својој земљи. Похвала се наставља:

*Јер из своје младосџи заволе Боџа,
и мноџи у оџшчасџву њеџову заволеше Боџа,
џодобеџи се у њему, и са њиме џоследоваше Хрисџу
од џочейка и до сада се неџресџано јављају изабрани Боџу,
један друџоџа надкриљујуџи;
наџуњујуџи здорове свеџих,
и он џред њима иде силом Хрисџовом и духом Илиџиним.
И сџреми Госџоду савршен народ:
једне свеџиџеље и учиџеље умних сџада,
друџе јави сваком доџољудљу,
џреџе научи сваком џравоверју.
Сазда мноџе манасџире,
и џороди мноџе здорове доброверних чрнаца Духом свеџим,
и научи џодожностџи све џо своме оџшчасџву.*

(Доментијан, 1988, стр. 65)

У речима ове похвале видимо да је Св. Сава заволео Бога још у детињству и да су захваљујући њему многи из његове земље заволели Бога. Говори нам да је захваљујући Духу Светом, Св. Сава Господу подарио врстан народ који је одрастао и сазревао у љубави према Богу. Са друге стране, свом народу је раскрчио пут ка Светој Гори, Јерусалиму, Синајској Гори, односно, пут у сва места која су везана за Господа. У завршници похвале, Св. Саву упоређује са светим Илијом и говори већ нам, дакле, на самом почетку житија говори о Св. Сави као о светитељу. Наиме, овом похвалом је, у кратким цртама, описано у ком смеру иде *Живош Св. Саве*.

У следећој похвали, која се налази у делу житија, где нам Доментијан говори о зидању манастира Хиландара, уочљиве су речи хвале Св. Сави и Светом Симеону. „Похвала је састављена од 17 мањих целина, које све, осим прве, почињу бројном именицом оба, тј. двојица” (Јухас-Георгиевска, 2004, стр. 21). За њих каже да су наоружани Светим Духом, изванредан пример богољубља и да су својој земљи оставили и даривали велику светињу. Доментијан их назива апостолима, извором благодати, извором Божијих стрела. „Коришћени симбол означава духовно оружје, намењено служби Богу” (2004, стр. 22). Назива их звездама, звездом Даницом, топлим молитвеницима, „несумњиво је да у похвали доминантно место има симболика светлости” (2004, стр. 22). Потом их назива богосласним славујима,

„Сава и Симеон, за писца су славуји; имају будне душевне и срдачне очи и непрекидно се оглашавају божанственим гласом, будући заспале у гресима” (2004, стр. 22).

Још их назива рекама божанских бања, богатим ризницама света, грађанима Јерусалима (небеског града), који су чистији од злата, који поседују велику смерност и покајање; они су „земаљски Анђели, а небески људи”, велики светилници роду људском, који су се рекама суза приближили Господу:

*Одојица ѿишце рајске,
који су цвркућућим ѿласом у Свеѿој Гори
неумучним ѿесмама ѿрешли ѿуѿ овоѿа живоѿа,
и који су у Боју ѿрешли сѿену варљивоѿа живоѿа
и разрушили неѿријашељску средину ѿрада,
исѿиниѿи ѿоборници Хрисѿови.*

*Одојица ѿусѿишски ѿрађани,
који су све ѿре и ѿећине оросили својим ѿоѿлим сузама,
и који оѿеѿ хоће да оросе своје оѿѿчасѿво мирисима ѿобожносѿи
и мирисима чудесним.*

(Доментијан, 1988, стр. 114)

У наставку похвале, упоређује их са рајским птицама, које имају Божији глас и певају гласом који све умирује и све спасава. Овај мотив имамо и код Св. Саве, у његовом делу *Живоѿ свеѿоѿа Симеона*, као и у *Друѿој хиландарској ѿовељи* Стефана Првовенчаног. У овој похвали се уносе нови атрибути, односно атрибути којих нема у претходним похвалама: назива их пустињским грађанима, затим двома рекама које проистичу из раја (то су четири ре-

ке). Када каже да су они пустињски грађани, мисли на њих као на монахе који су овај земаљски живот подредили подвизавању, посту и молитви. Они су били плодно тло када је Господ своје семе бацио на земљу, они су изникли. Овде имамо поређење са библијском причом о сејачу.

Наредна похвала се налази у једанаестој глави, у којој се говори о Св. Сави када је добио чин архимандрита и о преносу моштију Св. Симеона из Хиландара у Србију. Након писама која размењују Стефан Првовенчани и Св. Сава, и одлуке Св. Саве да услиши молбу свога брата и пренесе мошти оца у њихову родну земљу, Доментијан поново у наративни ток убацује елементе похвале. Похвала је и овог пута посвећена Св. Сави и Св. Симеону.

У овим речима хвале, наново Доментијан говори за Св. Саву и Св. Симеона да су грађани неба, који су одбацили пропадљивост овоземаљског живота, који су створени као анђели, који су једна душа а два тела. Они су Господу припреми свој народ који се истински покајао за све своје грехе. И након своје смрти, као две звезде, сијају и на западу и на истоку. „Исток овде симболизује Свету Гору (можда и читаву Византију) а запад Србију” (2004, стр. 26). Ређају се метафоре и све се односе на светлост, на светлост као истину. Доментијан је препун љубави за Св. Саву и св. Симеона и у овом делу похвале говори о будућим временима, о временима када ће из моштију св. Симеона потећи свето миро, и када ће Св. Сава да чини чуда у својој земљи. За конституисање ове похвале „важно је и похвално место након описа мироточења у Хиландару” (2004, стр. 28). О чудима Св. Саве, такође се говори у житију.

*Одојица длажене слује, које имају будне очи у све часове,
[...] украсивши нарави своје зайовешћу Божијеја јеванђеља,
исправивши своје обичаје ајосћолским учењем,
ћримивши сав сћирах од сћирашноја суда Божијеја,
свајда имајући ћред очима својима смрћ своју,
са ћрозрењем свеја земаљскоја
са довољством ћричешћујући се овом живоју,
а сву своју жалосћ дацише на Боја са сићурним уздањем,
свајда као два свейила
која дојозрачно сијају Владици своме
у дојољудним срцима својима,*

*гржећи реч живоїша и уїрављајући је їо истїини Божїој,
истїинїиїи служиїїїїи Хрїсїїови.*

(Доментијан, 1988, стр. 95)

Завршни део похвале, који смо навели, састоји се из једне сложене реченице. Ово је један доказ колико је Доментијаново писање сложено и веома захтевно за истраживаче његовог књижевног дела. У овој последњој реченици похвале, писац нам је дочарао ликове својих јунака. Примећује се утицај Светог Писма и даје нам поређење са причом о мудрим девицама. Сава и Симеон су гледали умним очима у вечни живот. „Умне очи” виде више, даље и дубље од самог очијег вида, оне су прозор, у нама несхватљив свет, свет где се живи по заповестима Господњим. Није свима дато да уђу у суштину живљења са Христом. Свети Сава и свети Симеон су спознали ту суштину, они су се препустили Богу и једино им је Бог путоводитељ. Они су знали како да се препусте и да иду ка Божијој истини. Доментијан их у последњем ставу похвале поново назива светилима, тако да се потврђује његово певање о светлости. Кроз похвалу се огледа његов оптимизам и вера у живот вечни.

Доментијан у својим поређењима иде толико далеко да Св. Саву и Св. Симеона сматра бољим од апостола, који стоје у реду, у истој равни са мученицима и патријарсима, који могу да разговарају са анђелима, које воле архангели, које је Бог прославио. Они путују од истока, од Свете Горе, до запада, до своје земље, како би преносили славу и величину Божију.

Све ово нам само још више потврђује Доментијанову љубав посебно према Св. Сави. Наиме, и поред потврде те велике, безграничне и беспрекорне љубави, долази се до још чвршћег става какав је песник светлости Доментијан. Светлост, спасење, огледа се у свакој речи похвале, али и не само похвале, већ целокупног живота.

Имамо у житију и похвалу која се односи, поред Св. Саве и Св. Симеона, и на Стефана Првовенчаног. Похвала је написана након крунисања Стефана Првовенчаног за краља. „У односу на претходне две похвале, видна су и одређена померања. Стефану су приписане врлине и заслуге које су раније везиване само за Саву и Симеона” (2004, стр. 29). У похвали имамо поређење са Светом Тројицом; Оцем, Сином и Светим Духом. Дакле, као што имамо једносушну Тројицу, тако имамо и три светила у нашој историји:

Три свеишла сведочансїва Божијеїа
 їодиїнуїша од исїиниїшоїа Боїа
 ради їривођења своїа оїшчасїва ка Боїу.
 Три људиїшеља їресвейле вере Хрисїове.
 Три исїуниїшеља свейїх зайовесїи, извршиїшеља њеїова закона.
 Три - имајући једносмислену вољу у їри їшла,
 сви једнодушни, једно мислећи и на једно їледајући,
 сви нађоше један їуїї живоїша.

(Доментијан, 1988, стр. 158)

Дакле, ово је био идеалан моменат да Доментијан у похвалу укључи и Стефана Првовенчаног. До сада су била два испунитеља Божје воље и Божјих заповести, а сада се та број повећава на три. Као што се дало приметити, Доментијан ништа не ради случајно. Код њега надоградња ликова иде узлазном путањом, да би се на крају то полако спуштало, како би се дошло до онога о коме и пише ово дело.³

У даљем току похвале, казује нам ко је по Божјем уздизању био први и ко је са великом љубављу постигао да Његов отац и брат крену истим путем, путем Бога. Као што је показао прави пут својим рођенима, тако је показао пут и свом народу. Наиме, Св. Сава је био тај који је први, својим молитвама, својим животом, кренуо ка путу у вечност.

Као што је већ запажено, од једног, ка тројици, Доментијан се поново враћа оном првом, Св. Сави, тако да је наредна похвала написана за Св. Саву. Комплетна 29. глава је, у ствари, похвала. Овакав пример имали смо и код Стефана Првовенчаног.

³ У раду *Прожимање жанрова у српској књижевности*, Љиљана Јухас-Георгиевска (Јухас-Георгиевска, 2004), бави се и симболиком бројева у похвалама код Доментијана: „Читав текст *Жиїиїја*, када се прати коришћење ових бројева *један, два* и *оба* и *їри*, може се поделити на три целине. Почетни део, до описа Немањиног одласка у Свету Гору и завршни део, од описа смрти Стефана Првовенчаног, па до краја, посвећени су у потпуности Сави и похвале које се у њима налазе посвећене су само Сави (конструисане су око броја *један*). Средишњи део текста састоји се од две целине. У прву улазе поглавља у којима су представљени Немањин боравак на Светој Гори, његова смрт, пренос моштију и мироточење. Ту се сусрећу похвале са симболиком броја два. Друга целина започиње краћим похвалним местом где се спомињу Сава и Стефан, два брата и у њој су представљена збивања у Србији до Стефанове смрти; централно место ту описано је добивање краљевске круне. Овај догађај је повод за похвалу конструирану око броја три, у којој се прослављају и Сава и Симеон и Стефан.”

У првом делу похвале, Св. Сава се упоређује с Мојсијем и први пут Доментијан свог јунака назива богоносцем.

„Компарација Саве са Мојсијем, предводником јеврејског ропства, његовим верским вођом и првим законодавцем, има посебан значај за у Доментијановом делу. Снажна је у житију њена међурелацијска и симболичка функција. Одабрана да буде завршница целокупног представљања јунака, систематски и пажљиво је припремана, мотивски добро постављена и остварена у оптималном тренутку, у време Савиног дављења на месту које је за Мојсија било изузетно значајно (Синајска Гора)” (Јухас-Георгиевска, 2001, стр. LXXXII).

И не само што га упоређује с Мојсијем, већ иде и даље, тако што је Мојсије живео пре Христа, а Св. Сава након Христа. Св. Сава је свој народ, који је други Израил, привео Господу. Мојсију је Господ наредио да иде у Мисир и избави Јевреје, а Св. Сави да иде у Свету Гору и да избави од греха и покаже прави пут свом народу.

Стога се у овој похвали помиње неопалива купина која је симбол Богородичиног девичанства, а за Свету Гору знамо да је посвећена Пресветој Богородици. Доментијан даље пореди Св. Саву са Св. Илијом и Св. Исаијом, да би се наново вратио на поређење с Мојсијем. Мојсије је од Господа добио законе који су исписани на каменим плочама, док је Св. Сава, поставши архиепископ, добио духовне законе. Мојсије је са Господом разговарао лицем у лице, а Св. Сава са Господом разговара кроз молитве. Мојсије је прешао преко Црвеног мора и тако победио непријатеље, док је Св. Сава победио јеретике у својој земљи.

*Онај велики дојовидац
не удосиоји се наследити се нимало обећане земље;
а овај Преосвећени муњоносним начином
и рође исшоке и зајаде исјуњујући Христиво јеванђеље
и приведе Господу савршен народ,
и не ирими само обећана блајам,
но би и уселник раја,
и са Господом се настјани у бесконачне векове.*

(Доментијан, 1988, стр. 215)

Овде нам говори да је Мојсије умро на путу, не стигавши у Ханан, а Св. Сава је стигао на обећано место, у Божије насеље. Ово је занимљив део јер се ради о поређењу супротности. Даље нам говори да је за Мојсијевог наследника изабран Исус Навин, а за на-

следника Св. Саве Арсеније. Овим примером се завршава поређење. У свим поређењима се даје предност Св. Сави. Наиме, и по квалитетима, и по особинама, Св. Сава је увек у предности. Чињенице и поређења, и што се тиче једног, и што се тиче другог, нису ређане хронолошки.

У наставку похвале, Доментијан говори о испуњењу пророчанства Св. Симеона. Иначе, о пророчанствима Св. Симеона, говори се у 8. и 32. глави у овом житију. Даље нам говори о Синајској Гори, када је Св. Сава био тамо за време васкршњег поста. На Синају се наш светитељ молио за своју земљу и свој народ. И док је био на Синају, стално му је у мислима био последњи дан, дан Страшнога суда. Трудио се, водио рачуна да ни са чим не увреди Бога, да чини добра дела, поштује Божије заповести, како би задобио Царство Небеско. Похвала се завршава:

*И вршећи добре њодвије,
живоїи свейших оїаца,
увек је найредовао добрим делима истїиниїої монашїива,
омрзнувши од младосїи живоїи ової варљивої свейа
и изволи живеїи са Боїом у једињењу,
и њосїаде у Госїогу веома слободан од свију земаљских сїввари,
које ће дрзо њрећи у овом сујейїном живоїиу,
и сваїда њриложно насїањујући се
на њуїевима сведочансїива Госїодњих,
желећи небесних добара десконачноїа живоїиа
и нейроїагљиве наїраде,
у коме је десконачна радосїи.*

(Доментијан, 1988, стр. 217)

Наиме, Св. Сава је живео по угледу на светитеље, у монашкој скрушености, никада не заволевши свет пун немира. Живео је у заједници с Господом, с вером у живот вечни, где су велике награде. Овом похвалом се у *Живоїиу Св. Саве*, завршавају похвални говори, којима се заокружују наративни одељци. Међутим, у њима се и јављају нови мотиви, који ће се тек касније ближе појаснити. Похвале садрже веома битне поуке.

„Имају стабилизвану и унеколико униформисану структуру. Оригиналност се постиже поетским средствима (символима, песничким сликама, ефектним контрастима итд.). Писац врло брижљиво приступа конституисању похвала, постипно их припрема и реализује у оптималном моменту. Постоји добра усклађеност са

ужим али и ширим контекстом, што сведочи о пишевом дару да изврши хармонизацију стилски разнородних структура” (Јухас-Георгиевска, 2004, стр. 30).

Доментијаново друго дело, *Живої свейої Симеона* је мање успешно. Краће је обима, коришћена су дела Стефана Првовенчаног, кијевског митрополита Илариона и Доментијаново *Жиїије Свешої Саве*. Међутим, оба Доментијанова дела имају исти стил и композицију. Наиме, иако је ово дело мање у односу на претходно дело, у његовој структури имамо неколико веома успешних похвала. Међутим, будући да су похвале веома сличне похвалама које се налазе у *Живоїу Свешоїа Саве*, нећемо се задржавати на њима. Оне се лако распознају и идентификују, а сама наша анализа довела би до понављања, а то није циљ овога рада. Похвалу, коју смо да идентификовали, и коју ћемо ближе да представимо, је похвала Св. Симеону, која је настала, како је примећено и утврђено, по угледању на *Слово о закону и благодати*, митрополита Илариона.

Као што је запажено, код Доментијана нема случајности. Тако да уопште није случајно што се Доментијан за израду ове похвале користио похвалом о кнезу Владимиру. Да појаснимо, кнез Владимир је христијанизовао Русију, док је Стефан Немања прогнао јерес из Србије. Та сличност је навела Доментијана да средишњи део похвале искористи за похвалу св. Симеону. Доментијан је користио три дела, а то је део са реторичким питањима, затим похвала његовим делима и правоверности.

Доментијан на почетку похвале Св. Симеона назива светим и преподобним и пита се ко ће моћи да каже какве су биле његове молитве, ко ће набројати сва његова добра дела и милосрђа. Све што је затражено од њега, испунио је, био је помоћник свима који су били у невољи, помагао је сиротињу, посећивао болеснике; сва његова дела помињу у Светој Гори, а Доментијан је у овом делу назива „светом пустињом”. Будући да је био такав, Бог за њега има велику љубав. У даљем току похвале, помиње се Свето писмо и каже се да је апостол Јаков проповедао да ће онај ко преобрати једног грешника задобити вечни живот. Доментијан се пита колико ће доброг добити онда Св. Симеон који је од греха избавио цео свој народ. Затим, говори нам да ће Св. Симеон имати велику част и похвалу зато што је веровао у Господа Исуса Христа и исповедао његову веру.

*О ѿреисѿуњени духовне благодати,
Хрисѿово усељење, ѿкојишѿе свейѿоа Духа,
красна обидѿели ѿресвейше и живоиѿвоређе Тројице,
бодри молиѿвениче, људиѿељу ошашасѿва...*

(Доментијан, 1988, стр. 265)

Ове реченице показују Доментијанов песнички таленат. За Св. Симеона говори да је препун духовне благодати, да краси породицу Божију, да је послат са неба да буде међу људима. Доментијан се Св. Симеону обраћа са великом пажњом, поштовањем, љубављу, дивљењем и, поврх свега, веома је надахнут у обраћању.

*Ма да и не видевши ѿа у сѿарини ѿелесним очима,
но сада ѿрозревши душевним и срдачним очима,
и ѿо речи свейѿоа ѿевца и ми са свима
који су ѿверовали Хрисѿу и с њима сасѿавивши збор, вайѿјемо:
Зайѿјше Госѿоду ѿесму нову,
јер дивно сѿвори Госѿод,
и нака ускликне Боѿу сва земља, и ѿѿјше имену њеѿову,
и гадниѿше славу хвали њеѿовој.*

(1988, стр. 266)

Похвала је пребогата библијским поређењима и псалмима Давидовим. Овим поређењем догађаја и личности из Светог писма са личношћу Св. Симеона, истиче се метафизичко значење актуелних збивања. Заправо, „естетизација има за циљ да паралелизмом успостави унутарњу органску повезаност једног истог Богом установљеног света, у којем је успостављена хармонија теофаније оба библијска завета списа и агиофаније свеца који се глорификацијом естетизује и представља сликом и подобјем паралеле теофаније Мојсијевог закона и Христовог Новог завета” (Лазић, 1997, стр. 290).

Ритам ове похвале, који се пење и спушта, док се мењају осећања, има велики поетски доживљај. Обухватајући

„неких пуних дванаест страница, она представља јединствену мисаону и стилску целину, сву од оданости и љубави, готово туге, због недостижне узвишености онога који се у њој слави. Сав свој религиозни и етички занос, богатство језика, полет речитости унео је Доментијан у ту своју похвалу св. Симеону, одистинском ремек-делу беседничке прозе” (Кашанин, 1988, стр. 28).

Оно што морамо да додамо јесте велики Доментијанов патриотизам који извире из сваке речи не само похвале, већ и целокупног његовог књижевног дела.

Доментијана смо више пута назвали песником светлости. Стога, неопходно је и да се појасни зашто је он називан песником светлости, јер, када се пише и говори о Доментијановом делу, светлост је неизоставни мотив. И управо се мотив светлости највише распознаје у његовим похвалама.

Неостварена божанска светлост, како ју је сам Доментијан доживео, постиже се у највећем степену богопознања, мистичким узлетом у метафизичку светлост, дејством Духа Светога. Треба да претпоставимо да је Доментијану било познато дело Св. Григорија Богослова, који је својим химнографским, као и прозним аскетским и мистичким списима, извршио несумњив утицај како на византијску мистичку теологију, нарочито од XI до XIII века, па све до XIV века, када га унеколико, наставља свети Григорије Палама, тако и на песништво у целини, а самим тим и на похвалу. Поучен, дакле, Богословом, Доментијан верује да вечни живот почиње већ овде, на земљи, те стога, човек не може да буде загледан и задовољан, заробљен заувек земаљким. Напротив, он у свом поетском узлету, мора да усмери своје унутрашње силе ка мистичној и вечној светлости.

Доментијан је потпуно овладао приступом светлости светог Григорија Богослова, према којем разликујемо два њена извора: „чулну”, односно светлост сунца, која нам је потребна за виђење предмета материјалног света, и „светлост умну”, неопходну за виђење „мислених ствари”, чији је извор сам Господ Исус Христос (Нови Богослов, 1994, стр. 15). Искуство мистичног озарења божанском светлошћу, представља управо припрему за прелазак у Царство Божије и живот вечни у лепоти и светлости. Можда „најјачи израз дубоке богословске концепције у његову делу представља једно изразито лијепо, али врло кратко мјесто”. Место о коме говори Д. Калезић, односи се на део из поуке Светог Саве епископима. Свети Сава у том делу говори о светлости. Симболе светлости је Доментијан вешто укомпоновао у своје дело, тако да је ово дело обасјано оном правом божанском светлошћу о којој нам говоре свети оци (Калезић, 1977, стр. 143).⁴

Након свега реченог, долази се до закључка. Дакле, похвала је краћи или дужи поетски текст који одише великим изражајним лирским ставовима. Њоме се прославља светитељ са свим својим врлинама, или пак одређена историјска и знаменита лич-

ност, која је својим постојањем и учињеним делима заслужна да се њој створи култ, а за стварање култа, неизоставна је похвала.

Већина похвала је упућена једној личности, међутим, код Доментијана и Теодосија имамо и заједничке похвале оцу и сину, светом Симеону и Светом Сави. Поред тога, Доментијан те похвале надограђује, тако да у једној од њих имамо хваљење оца и два сина; Светог Симеона, Светог Саву и Стефана Првовенчаног. Код Доментијана похвала се креће од једног, преко двојице и стиже до тројице, да би се, на крају поново вратио на једног. Символичком бројева код Доментијана, а и код Теодосија, бавили су се Д. Богдановић (Богдановић, 1988) и Љ. Јухас-Георгиевска (Јухас-Георгиевска, 2004).

Доментијан, као и, уосталом, већина писаца старе српске књижевности се у својим похвалама пита како да назову личности о којима певају. Сматрају да нису достојни да изразе речи хвале, стога и моле самог Господа да им подари благодат како би били удостојени да прослављају њега и његове угоднике и мученике. С великом љубављу и са страхом Божијим приступају прослављању светитеља. Похвале упућене Светом Симеону имају за циљ да истакну његову светост и да конкретизују његово присуство у животу своје лозе, народа и земље.

Похвале код Доментијана садрже велики број извода из Светог Писма и псалама, поређења са старозаветним личностима, апостолима, мученицима за веру Христову, као и поређење са самим Господом Исусом Христом. Не само да је Свето писмо дословно навођено, већ су коришћене и парафразе. У самим похвалама је евидентан утицај Светог писма. Псалми су, такође, обилато коришћени, како дословно, тако и у парафразама, где се и у контексту осећа њихово присуство. Највише поређења имамо с Мојсијем, пророком Илијом, царевима Давидом и Константином.

Мотиви су слични, или готово исти у свим похвалама. Наилазимо на мотиве одрицања, мотиве победе над непријатељем и злим силама, изградње цркава и манастира, мотив природних

⁴ Димитрије Калезић је у раду *Једна Доментијанова појајмица из Григорија Богослова*, (Калезић, 1977), приказао и упоредио део из *Житија Св. Саве* са делом из беседе св. Григорија Богослова. У том поређењу се јасно види да је Доментијан добро познавао списе светих отаца. Део који се налази код Доментијана садржи све важније компоненте из беседе св. Григорија Богослова. Међутим, мора да се нагласи да Доментијанов пасус није идентичан са одломком Григорија Богослова, већ да је сродан њему.

лепота, док је посебно доминантан мотив љубави према свету, ближњима и самом Богу. Иако су мотиви слични или исти, свака од похвала садржи нешто што је својствено, карактеристично и јединствено само њој. Посебно доминантан мотив, поред светлости, у похвалама јеромонаха Доментијана је мотив богонадахнућа. Доментијан се богонадахнућем напајао на самим извориштима, а то су Свето писмо и списи светих отаца. О мотиву богонадахнућа посебно говори Д. Бојовић (Бојовић, 2009). Исихасти, свети Јефрем Сирин и свети Григорије Богослов су особито утицали да се мотив богонадахнућа нађе код нашег писца.

Велики број симбола, метафора, анафора и паралелизама је присутан у старим српским похвалама јеромонаха Доментијана, песника симбола, светлости и љубави. Доментијан је у потпуности овладао светлошћу, која се и највише огледа у његовим похвалним ставовима. Та светлост о којој пева и која украшава и осветљава његове похвале није материјална, видљива, већ је унутрашња, божанска и она се постиже и достиже у највећем степеноу богопознања. Дакле, када се ум и душа очисте од овоземаљског и пропадљивог, само је тада могуће постићи духовно узвишење и савршенство.

Похвале карактерише узвишени и свечани ритам и мелодија. Стихови су испуњени емотивним набојем исказани кроз поетска изражајна средства. Неке од похвала су састављене од реторских питања и одговора. Поједине похвале су веома кратке и састављене само из неколико стихова, док имамо и похвале које су изузетно дуге и садржане су у десетак страница текста. Кроз многе похвале се огледа комплетан живот личности за коју је писана похвала; од рођења до престављења, и након престављења. Хвали се овоземаљски живот владара, његове борбе за земљу, народ и цркву, богоугодна дела, као и сам његов духовни, морални и молитвени живот са свим одрицањима и покајањима. Дакле, похвале представљају, иако многе нису писане у стиху, велико поетско умеће и оне својим постојањем у оквиру житија, оплемењују и дају лирску ноту у наративном току дела.

- ИЗВОРИ Маринковић, Р. (прир.) (1988). *Доментијан – Живој Свејоја Саве и Живој Свејоја Симеона*. Београд: Просвета; СКЗ.
- ЛИТЕРАТУРА Богдановић, Д. (1988). „Предговор – Теодосије”. У: *Теодосије – Жијија* (стр. 9–39). Београд: Просвета; СКЗ.
- Богдановић, Д. (1991). *Историја сѝаре срѝске књижевности*. Београд: СКЗ.
- Бојовић, Д. (2009). *Развијање свиѝка*. Београд: Ars libri; Ниш: Центар за црквене студије.
- Бојовић, Д. (2009). *Триѝза ѝремудрости*. Београд: Рашка школа; Ниш: Центар за црквене студије.
- Јухас Георгиевска, Љ. (2001). „Предговор: Књижевно дело јеромонаха Доментијана”. У: *Жиѝије Свејоја Саве / Доментијан*. (стр. VII–CXXXIV). Београд: СКЗ.
- Јухас Георгиевска, Љ. (2003). *Живој Свејој Саве од Доментијана – Историја текста*. Београд: САНУ.
- Јухас Георгиевска, Љ. (2004). „Принципи конституисања и улога микро-жанрова у Доментијановом Живоју Свејој Саве. У: *Научни сасѝанак слависѝа у Вукове гане*. (стр. 19–30). Београд: Међународни славистички центар на Филолошком факултету.
- Калезић, Д. (1977). „Једна Доментијанова позајмица из Григорија Бого-слова”. У: *Зборник Владимира Мошина* (стр. 143–145). Београд: Савез библиотечких радника Србије.
- Кашанин, М. (1988). „Монах Доментијан”. У: *Живој Свејоја Саве и живој Свејоја Симеона* (стр. 9–38). Београд: Просвета; СКЗ.
- Лазић, М. (1997). *Есѝеѝика Доментијанових жиѝија*. Подгорица: Октоих.
- Маринковић, Р. (1993). „Доментнијан”. У: *100 најзнамениѝијих Срба*. (стр. 19–24). Београд; Нови Сад: Принцип; Ш-Јупублик.
- Маринковић, Р. (1998). *Свејородна ѝосѝода срѝска – Истраживање српске књижевности средњег века*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Нови Богослов, свети, С. (1994). *Химне дожансѝвене љубави*. Подгорица: Октоих.
- Трифуновић, Ђ. (1963). „Доментијан: Предговор”. У: *Доментијан* (стр. 9–38). Београд: Нолит.
- Трифуновић, Ђ. (1990). *Аздучник срѝских средњовековних књижевних ѝојмова*. Београд: Нолит.

ALEKSANDRA S. KOSTIĆ T MUŠIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

EULOGY IN THE STRUCTURE
OF HIEROMONK DOMENTIJAN'S HAGIOGRAPHIES

In Old Serbian Literature three types of genres can be distinguished: prose, poetry and transitional genres. Eulogy belongs to the transitional genres; in its structure both prose and poetic elements are contained. As a literary genre, eulogy is well developed in literary creations of almost all medieval writers. In this study, eulogies in hagiographies written by Hieromonk Domentijan are presented. In both of his works, *Hagiography of Saint Sava* and *Hagiography of Saint Simeon*, Domentijan brought eulogy in and developed it very well.

The main goal of this paper is to present how and in which way, to what extent, eulogy, as a subgenre, is woven in the structure of a greater literary prose text. In the addition of the primary objective, the task is to analyze and interpret identified eulogies, in order to present its function in work of Hieromonk Domentijan in best manner.

KEY WORDS: poetic elements, genre, eulogy, hagiography, Domentijan.